

DI SAIT VO LUSÉRN appuntamento della minoranza cimbra di Luserna

A cura dell'ufficio pubblicità
del quotidiano Trentino

Zimbar topònimi vo Noriglio un von Pèrge Summano

In lem balmase trèfft pitt fremmege laüt, daz earst sachan boma äschauget iz daz sèll bodase auzziaget ma, gesotz uminüm in an tisch, in bintsche zait vorstetma ke 'z soinz mearar di sachandar boda pintn baz di sèllnen bodaz nèt tian. Ditz, khinnt o vür afte zimbar körs bodase haltz atz Lusérn. Baz hãmsa panãndar dise laüt boda zuarkhemmen atz Lusérn, boda lem 70/80 km bait vo üs un darzuar auz vo zboa provintze azpe Noriglio odar vo Piovene Rocchette pitt Lusérn? Furse khennensa sa di "Linguistika stòrika von Zimbarn", habante sèlbart a guata formatzióng gemachet ber vor arbat un ber vor a bichtega kultúr gekhennt un konservàrt in di zait in familija. Allz dekhzte abe balbar khòn ke alle panãndar vor tausankh djar habar gelebet in da gelãchege zimbar earde. Noriller hattmaz genützt zo lirna epparummaz boda iz aukhent vo disan lãnt. Vor Noriglio umme 'z lãnt dise tratze venntmase afti pèrng sèmm boda di zait iz hintargestãnt, au zòbrest afta hóacharste earde von masan. Un asó alla disa micro-toponomastica stãmmt abe vo nem vo bisan, toal beldar, flúzz un pèrng. Bar mang auroatn dise topònimi auz vonan katãsto von 1729 un vo atte vo notãre: "Lãite" (costa); "Lonte" (spaccatura); "Poeche" (per Buche - faggio); "Gozelamber" (cfr. tirolese Lammer - mucchio

di pietre); "Ulbe" (pozzanghera); "Emberle", "Anghecher", "Ganch", "Zãter", dar bege von "Rãuti", "Bãseni", "Tal", "Rãule", "Gritter", "Lãite", "Róen", "Tãierle", "dar pon von Bisele, Ghèrtile, Còler". Allz iz gãnt mindar in di zaitn balda dar pèrge un dar balt soim khennt gelatt sèmm zo koltevãra. Un vil izta gãnt vorlòrt soinate gest kartza nãmp dar statt vo Rovràit. Vor Piovene Rocchette, dar Monte Summano (1296 m) iz dar betarste pèrge vort von Pasubio zuar in Vèneto un iz di earde boda trakk no haützotage, vor berda geat zo staiga spitz vor spitz, skaff vor skaff, kròtz vor kròtz, hũamesche nem vorlòrt in di zaitn, azpe: "Elbele, Obeleche, Covole, Brospile, Campigolo, Tora, Cisele, Brazome", topònimi boda machan alle toal von Sentiero delle Creste. Abe ledrà un vor alle di lentar zo vuaz in pèrge zuar Santorso un S. Rocco venntma asó topònimi von kontrãde azpe: "Vermech" un "Snorche" un vil àndre. Sichar iz ke aftn gekhennate Monte Summano lestma mearar sa her vodar preistòria, vodar stòrdja von romé, von longobardi un di goti vòlk boda hãm gètt in nãm vonan gott in pèrng. Un nèt zo vorgèzza di lestn zaitn her nempar üs, izzar gedenkht vor 'z bèltkriage, bodaz hatt bidar gepunet an àndra bõtta vor daz letz un vor daz guat. A.G.

Dar hirsch

Vor disa bõtta hãne detzidãr zo kontãranaz eppaz vonan schũmma vich, boda lebet da kan üs un boda vor mi iz ummaz von pestn atti bèlt.

I pinn nã zo reda von hirsch.

Dar hirsch iz a groazez vich bodaze macht nèt seng vil azpe di kapardjõn, umbróm 'z gevãllten nèt stian azpe se in di bisan zo vrèzza au 'z grass, ma inn in tãf balt vo tãnnen, lèrch un vaücht, boden mak seng niãmat un pròprio vor ditzã saibar pròprio fortunãr azparz dartũan z'seganen.

Di mastsche von hirsch mang soim hoach an mètro un an halm von rukkn abebart un lãng zboa mètre un an halm o un di gròazarstn sbern vo di 200 attì 230 kile.

Di femine invètze soim vil khilũmmar un di gròazarstn mang rivan z'sbera 150 kile al massimo.

Ànka az soinz pròprio groaze vichar boda sbern vil, di hirsch mang loavan bahème un springen ummar bobrãll.

'Z har iz kafedãt pan summar un khint a pizzle grisãt pan bintar, balda di horn o valln abe un machanse bidar au balz khint fevrãro odar martzo.

Dar palkètt iz gemacht vo pumma un kreschart conforma bazzar izzt un biavl djar 'z hatta dar hirsch, infatti alle djardar krescharta a "rais" mearar zòbrest in horn.

Dar hirsch lebet in brãnki vo djunge vichar hërta gevũart vonar femina, umbróm di mastsche stian pittnãndar solo vo setèmbre finn in otòbre, dopo giansa pitt àndre mastsche un stian lai fra de se.

Durãnte dar zait von accoppiamento di hirsch lokhan di femine un makmase hòarn hukarn vort bait kilòmetre. Di femine khitzarn lai a pikkele atti bõtta, bosa lãzzan lugãrt in pa balt un bosa gian zo venna lai zo gebanen z'èzza, ditzã khint vür in madjo odar in sunjo.

Dopo, khent a pizzle gròazar, giansa se o pinn brãnko un stian nãmp dar muatar finn azza hãm a djar.

Di hirsch soim vichar erbivori un èzzan quãse hërta lai daz sèll bosa vennen: pan bintar èzzansa gedorrãtz grass, schintln von elbar un spiboimarn, pan summar vrischez grass, khoim odar risp.

Est azzar bart bokhènnen ummaz vo dise schũmman vichar bartar sichar bizzan eppaz mearar!

Anna N. N.

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

MÈLDUNG - Projèkt: "Di sait vo Lusérn"

Dar Kulturinstitut Lusérn süacht laüt vor in projèkt "Di sait vo Lusérn".

- Ummaz boda mocht tũan allz baz da iz zo tũana zoa azta auzgea, in earst un in dritte vraitã von mãnat, di sait atn djornãl.

- Mearare laüt boda mochan schraim artikln vor "Di sait vo Lusérn".

- Berdasan bill bizzan mearar mage àrũavan in Kulturinstitut Lusérn. 'Z izta zait innzogeba di domãnda finn di zbòlve von vraitã 20 von kristmãnat.

Mercatini, èzzan un trinkhan

Azpe alle djar haür o, balda heft à dar ditzèmbre, tũanda offe di mercatini vo Boinichtn.

Disa traditzióng hatt a lãnga stòrdja un haüt billezzã kontãrn. Di mercatini vo Boinichtn soim gibortet in Taütschlãnt, vor mearar baz sèkshundart djar un dar earst mercatino boda hatt offegitãnt iz dar sèll vo Dresda, hërta in da sèll zait sèmm. Di artidjè hãm vorkhoaft daz sèll bo sa hãm gimacht ma, visto ke 'z iz gest abastãntza taür, hãmãda gimak gian lai di raichan. Pinn djar però hërta mearar laüt hãm àgiheft zo giana z'sega dise bankètt un est mangsa gian un khoavan alle.

Vo di noüntzegar djar vort disa traditzióng hatt àgiheft zo khemma hërta mearar bichte un zo khemma gimacht in da gãntz Euròpa. Ummandar von gròazarstn un mearar gisek von Beleschlãnt, iz sichar dar sèll vo Poatzan. Lebante da, alle di djar apèna 'z tũanda offe di bankètt sige tausankhar laüt gianse z'sega alle di tang. Vor mi dise bankètt soinz nicht vo particolare, umbróm i sise alle di djar. 'Z soinda laüt boda khemmen sinamãi vo züntrest in Beleschlãnt odar von auslãnt. Atn mercatino makma vennen alla dar sòrt: menndla von presèpe gimacht pitt holtz, franèln pitt boll hãntgimacht un bazta nèt

mage mengln iz 'z gièzza un 'z getrinkha, von brezel pitt drinn in barm spèk, di strauben un sichar in vin brulè un in barm öpflsaft.

Dar brezel iz a proat boda khint von Taütschlãnt un iz gikhent vo alln boma redet taütsch, quindi in Taütschlãnt, Österreich, Swissera un in Südtirol. 'Z hatt di form vonan ring drinn pittnan khnopf. Zo vãnga disa form dar pekh mocht machan an bahèmmegan movimento, mindar baz an secondo. Dar brezel auzzalt iz tunkhl, però inzzalt izzar liachte. Ditzã iz umbróm, zo machanen khemmen asó tunkhl auzzalt, vor dar khint gikhocht in pachovan khintar gilekk vor khurtza zait in a soda (odar in bicarbonato). Ma khòtt ke sa soim khent gimacht da earst bõtta in an convento vo

frarn pinn avãntzi vo proat un ke di form rappresentãrt di arm von frar boda iz nã zo peta. Di strauben invètze soinz a gesũasega boda khint geròastet un boda khint gemacht in Bayern un in Tìrol. Dar impasto iz circa dar sèll von amblèttn solo ke, benn sa khemmen geròastet in barm öl, khemmensa gimòvart un gedrent zoa azza vãngen di form vo vil khlummane bũrmla. Dar nãm infatti, khint von taütsch Straub un hoast gazèr.

Secondo miar di mercatini soinz eppaz schũmmaz z'sega un zo stiana pittnãndar o, però balda soim sovl turistn makmase nemèar mòvãrn in di statt un alòra iz kartza vil.

An gruaz,
Samuel Pedrazza

A Zimbar Kristpòm in platz vo San Piaro

'Z soinz ungefèr viartzekh djar boda a par a statt/lãnt von Beleschlãnt schenkht, alle djar, a vaücht odar a tãnn dar statt von Vatikãno. Von djar 1982 dar Kristpòm khinnt augemacht in platz vo San Piaro. Ditzã djar disa vaücht boda bart khemmen gesek un fotografãrt vo tausankhar laüt khinnt von ùnsarn pèrng. 'Z iz gest dar earst von snitt von djar 2008 balda dar Bruno Scalzeri, (dar "alt" pũrgermaister vo Pedemonte), Vorsitzar von konsòrtzio usi civici vo Ròtzo, San Piaro un Pedescãla, hatt geschribet in mons. Antonio Mattiazzo voalante a vaücht alz Kristpòm vor in Vatikãno. In soi lettãr khũttãr ke 'z sberãt schũmma azta a vaücht boda iz augebakst attì earde boda hatt gesek daz Earst Bèltkriage magat khemmen genützt alz Kristpòm. Dar segretãrdjo di Stato von Vatikãno hatt respũndãr gebante kunt ke pitt dise motivãzióngenn mattmaz tũan. Dar hatt o geschribet, però, ke 'z soinda sa an hauf lentar un statt von Beleschlãnt bodase soim se o gevoalt un vor ditzã mochtma pãitn ulf djar. Un asó dise tang di vaücht iz khennt gehakht durch in di Trügela un getrakk, augehenk atnãn

elikòtter, finn in spòrtplatz vo Valdastico. Da soinda zuargestkhennt di khindar von schualn vo Valdastico un vo Ròtzo un di vaücht, lãng 26 mètre, iz khennt inngest un gevãzzt atnãn kãmion lãng 30 mètre un hatt gevãnk in bege vor Roma; a bege lãng sèkshundart kilòmetre ma boda,

boda hatt gimacht dar birbl Vaia o.

Azta dar Kristpòm khinnt vodar Zimbar Earde, dar presèpe khinnt vo biane betar. Dar iz khennt nidargevũart un augemacht vonar feròin vo Scurelle. 'Z soinda gebòllt soim 3 kãmien nidarzoũara allz un dar presèpe iz gemacht

an lestn, bart machan seng "d'ùnsar vaücht" dar gãntzan bèlt.

In platz vo San Piaro dise tang soinsa nã auzorũsta in Kristpòm, a Kristpòm boda hatt nèt lai gisek in schade von Earst Bèltkriage ma in schade

vo ettlane haüsla pitt holtz un vũnfũnzbuantzekh statue, alle groaz azpe a mentsch.

Allz ditzã iz khennt inngebaiget gestarn, fintzta 5 von Kristmãnat, di viare un a halbez in tãges un bart stian finn atz 13 von hochnach. E.v.K.

Lusérnar Boinichtn

2019

Kristmãnat * Sãntzta
* 21 *
Sabato * Dicembre
* 15.00 *
Kulturinstitut Lusérn *
* Istituto Cimbro Luserna

dar Kulturinstitut Lusérn bokhènnit soine laüt
I'Istituto Cimbro di Luserna incontra la popolazione
(seguirà un brindisi e scambio di auguri)